

ХУДОЖНІ ЗАСАДИ ВОКАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

У статті проаналізовано поняття художності як вокального виконавства, так і музичних творів; висвітлено художню цінність музики з позиції естетики; продемонстровано вплив музичних творів на слухача.

Ключові слова: художність, вокальне мистецтво, музика.

В статье проанализировано понятие художественности как вокального исполнительства, так и музыкальных произведений; освещено художественную ценность музыки с позиции эстетики; продемонстрировано влияние музыкальных произведений на слушателя.

Ключевые слова: художественность, вокальное искусство, музыка.

This article analyzes the concept of artistry as a vocal performance and music; deals with artistic value of music from the perspective of aesthetics; the influence of music on the listener.

Key words: artistry, vocal art, music.

Постановка проблеми. Як відомо, вокальне мистецтво відіграє визначальну роль в усіх видах і формах його виявлення та є основним засобом творення художніх образів і художньо-емоційного впливу на слухачів. Воно завжди висуває до співака певні вимоги стосовно технічної і художньої спроможності, глибини музичного мислення і творчих потенцій, оскільки якість виконавства безпосередньо впливає на рівень передачі художнього змісту музичного твору. Якість виконання не існує як самостійна величина чи характеристика, виокремлено, незалежно від музичного твору та його іманентних якостей: досконалість виконавських дій та операцій допомагає успішно вирішувати художньо-творчі завдання, але не має самостійної художньої цінності. Якість сольного співу – це насамперед всебічне та глибоке розкриття ідейно-художнього змісту, художнього потенціалу твору. У зв'язку з цим вивчення сутності виконавської діяльності, шляхів реалізації конкретних виконавських операцій, досягнення високого рівня звучання можливе лише в контексті усвідомлення інтерпретації музичного твору, відтворення його як певної художньої цінності.

Мета статті – охарактеризувати поняття художності як вокального виконавства, так і музичного мистецтва в цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання цінності, зокрема естетичної та художньої, неодноразово розглядалося стародавніми і сучасними філософами, першовідкривачами в галузі фольклору і дослідниками нових музичних систем. Означена проблема вивчалася в різні історичні періоди і

репрезентувалася такими науками, як математика, логіка, соціологія, естетика, мистецтвознавство, фольклористика. Серед дослідників, які зробили вагомий внесок у розвиток наукових знань, сприяли поглибленню розуміння сутності цінності, у тому числі й художньої, – прізвища старогрецьких філософів Аристотеля і Платона, німецьких філософів І. Канта і Г. Гегеля, основоположників російської реалістичної естетики В. Белінського і мислителя-енциклопедиста М. Чернишевського, письменника Л. Толстого, американських філософів Ч. Моріса і Ч. Пірса, неореаліста А. Уайта, критика та естета А. Річардсона, композитора-музикознавця Б. Асаф'єва, теоретика мистецтва А. Луначарського, французького культуролога А. Моля, австрійського музичного теоретика й критика Е. Гансліка, українських, російських філософів та естетів М. Когана, Т. Кетової, І. Ляшенка, Л. Столовича, О. Чеснокова, І. Шишова, Т. Чередниченко, музикознавців А. Костюка, В. Мадушевського, Л. Мазеля, Є. Назайкінського, А. Сохора, дослідників фольклору С. Грици, Є. Гусєва, О. Правдюка, П. Путілова, А. Іваницького.

Зусиллями цих дослідників закладався фундамент наукового розуміння сутності художньої цінності та її оцінки, висвітлювалися об'єктивні та суб'єктивні чинники суспільної та індивідуальної мотивації, взаємодії та взаємообумовленості, визначалися критерії та певні рівні виміру.

Виклад основного матеріалу. Більшість учених, які досліджують проблеми вокального мистецтва та художньої цінності музики, об'єднує відповідна світоглядна і методологічна платформа: вони розглядають цінні якості мистецтва з позицій естетики та за допомогою її аксіологічного інструментарію (зрозуміло, відповідно до рівня розвитку естетики на певному історичному етапі, вибраної наукової позиції, конкретних завдань дослідження тощо). Такий світоглядний „консенсус” обумовлений відповідними об'єктивними чинниками: художність завжди розглядалася як складова частина естетичного чи як естетика у вузькому розумінні, тобто музична естетика. Це дозволило Л. Столовичу визначити її математично точне формулювання: „Художня цінність – це естетична цінність твору мистецтва” [7, с. 40].

Тотожність та однозначність художньої й естетичної цінності, їх залежність відображаються у фактично аналогічних умовах виникнення, функціонування, суспільно-історичної та індивідуально-оцінювальної детермінації, ідентичній причинній мотивації. „Естетичне” твердження С. Рубінштейна [6] полягає в тому, що цінність, тобто значимість, – це необхідне похідне від співвідношення світу і людини, характерне і для мистецтва.

Проекція естетики на предмет вокального співу звучує, конкретизує об'єкт і спосіб відображення, дещо змінює його світоглядні й методологічні принципи. Адже не можна повністю ігнорувати той факт, що об'єктивна реальність як пізнавальний об'єкт естетики виявляється незалежно від людських потреб та інтересів, у той час як художнє бачення об'єктивної реальності суб'єктивується людиною у процесі творчої діяльності. М. Киященко і М. Лейзеров стверджують, що „головним, якщо не єдиним, об'єктом відображення в музиці... стає внутрішній світ художника. Його

переживання і рефлекси, зрозуміло, зумовлені конкретними соціально-психологічними чинниками, але постають вони перед художником кожного разу в якості особливої суб'єктивної естетичної реальності... Остання набуває об'єктивної художньої цінності" [4, с. 67].

Об'єктивація художньої цінності, процесу її створення і самореалізації лише зовнішніми, зокрема соціальними (ідеологічними, моральними, вузькоестетичними чи історично-суспільними) чинниками, що досить часто практикується в ідеологізованій естетиці, ставить під сумнів істинність цієї цінності. Адже при зміні ідеологічних настанов ідейно-естетичного світогляду, моральних норм і правил, що панують у суспільстві, будуть змінюватися й ціннісні характеристики музичних творів. Деякі автори вважають це становище закономірним, розглядаючи його як діалектичний процес суспільного розвитку. Однак при цьому виникають глибокі протиріччя між суб'єктом і об'єктом, об'єктивною цінністю і суб'єктивною оцінкою в системі ціннісно-оцінних відносин. Зрозуміло, що музичне мистецтво може використовуватися в різних сферах суспільного життя, тому існує об'єктивна необхідність надання йому опосередкованої, прикладної значимості. Проте слід взяти до уваги те, що визначення ціннісних якостей вокальних творів із позицій світоглядних настанов, конкретних умов, вироблених критеріїв, норм, що можуть змінюватися, перетворюватися, може спотворити сутність цих творів як художньо-історичного, художньо-національного, художньо-фольклорного чи, власне, художнього явища. Такий підхід не дозволить втілювати в змісті означених творів постійні й незмінні загальнолюдські цінності. Розуміючи це, М. Киященко і М. Лейзеров зазначають: „Разом з тим у творах справжнього мистецтва є такі якості, які однаково оцінюються в усі епохи, – загальнолюдські естетичні цінності” [4, с. 75-76].

Що розуміють автори під термінами „справжнє мистецтво”, „загальнолюдські естетичні цінності”? Не виникає сумніву, що у цих поняттях вони вбачають внутрішньоіманентні мистецтву якості, які не підлягають впливу з боку тих чи інших зовнішніх чинників і за будь-яких обставин зберігають свою сутнісну цінність.

Ціннісне відношення до музики Т. Чередниченко вбачає в співвідношенні кожного оцінюючого аспекту з іманентною художньою цінністю музики. Вивчаючи проблему історичної обумовленості художньої цінності, дослідниця виділяє наступні типи музичної цінності: інструментальна – засоби досягнення позамузичної та позахудожньої мети; інструментально-самоцінна – музика як прикладний засіб усвідомлення у вигляді самоцінності; автономна – специфічна художня цінність, якою володіють музичні шедеври. На її думку, “...подолання в музичному мистецтві прикладних функцій стає передумовою до повнішого виявлення творчої цінності мистецтва – його специфічно художньої цінності” [9, с. 207].

Отже, музика характеризується природною самоцінністю. „Самоцінність мистецтва, – зазначав А. Л. Закс, – казуально і функціонально пов'язана з його художньою специфікою. Вона є функцією, ціннісним способом актуального буття..., атрибутом і симптомом художності як притаманної виключно

мистецтву сутнісної якості, феномена, ефекту” [3, с. 67]. Не лише твори „справжнього” мистецтва чи „музичні шедеври” володіють певним художнім потенціалом і мають відповідну самоцінність, а й будь-який інший музичний твір. Однак усвідомлення цього факту не заперечує цінності музики в інших вимірах та з інших точок зору.

Зрозуміло, що не всім творам мистецтва судилося стати шедеврами, проте і до творів меншої художньої цінності необхідно застосовувати той же оцінний підхід, що й до високохудожніх творів. Особливо важливо домогтися об’єктивної оцінки на рівні індивідуального сприймання, оскільки індивідуальне ставлення до мистецтва є достатньо нормованим.

Істинність індивідуальної оцінки полягає в тому, що судження про вокальний твір та його цінність виносяться безпосередньо на підставі сприймання й усвідомлення (чуттєво-емоційного в тому числі) об’єктивної реальності. Самоцінність мистецтва вимагає відповідного, звільненого від зовнішнього впливу судження, тобто своєїрідної „самоцінної” оцінки. Цікаву думку з цього приводу висловив Б. Бернштейн: „Мистецтвознавство, яке прагне до максимальної науковості, – пише він, – зовсім не повинне ховати „безоцінність” свого підходу до предмета. Навпаки, подібний підхід повинен бути саме ознакою наукової методології» [6, с. 254].

Вимоги до вокального мистецтва, що розглядаються, у кінцевому підсумку адресуються музичному твору. Саме конкретний твір виявляє збірні якості музики, реалізує її як мислення, духовно-матеріальну структуру, соціально-функційне явище. У зв’язку з цим художність вокального твору потрапляє в пряму залежність від виконавства конкретного виконавця-інтерпретатора або групи виконавців.

Відповідність музичного твору, що виконується, художньому задуму композитора, точне відтворення характеру музики, художнього співу, творчої манери автора – основні ознаки художньої інтерпретації. Вона передбачає передачу думки, почуття, віддзеркалення творчого „Я” композитора за допомогою повного і глибокого виявлення всіх художніх засад твору. Разом із тим інтерпретація – це індивідуальний погляд виконавця на музичний твір, його розуміння та тлумачення авторської концепції. Раціональне співвідношення оригінального і привнесеного, авторського і виконавського, в якому домінуючу роль відіграє задум композитора, є однією з передмов художності звучання.

Художнє виконання – це завжди щирість, правдивість почуттів та емоцій. Створення емоційно-художньої атмосфери, в якій формується задуманий, пережитий композитором чуттєвий тип образності, є досить складним актом психологічної діяльності виконавця. Йому необхідно проникнути в образний, емоційно-чуттєвий світ композитора так глибоко, щоб він став для нього естетично зрозумілим та емоційно відчутним. Без такого проникнення виконавець не зможе ні зрозуміти почуття і переживання композитора, ні відтворити твір на належному художньому рівні.

Важливим завданням для співака є збереження розумного, обумовленого художньою логікою співвідношення раціонального та емоційного. Переважання у виконавстві раціонального елемента призводить до того, що

твір не викликає у слухачів емоційного відгуку. У свою чергу, перебільшена емоційність виконання заважає їм слідкувати за музичною думкою, порушує логіку її викладення в часі, внаслідок чого образне мислення композитора спотворюється. У зв'язку з цим досягнення логічного взаємозв'язку раціонального та емоційного необхідно розглядати як важливий чинник художності звучання.

Важливо підкреслити, що високого рівня художності виконання вокального твору не можна досягти без належної виконавсько-технічної підготовки співаків. „Музикант, який не володіє технікою і виконавськими засобами вираження, – стверджував Л. Гінзбург, – ніколи не зможе належним чином втілити художній зміст твору, що виконується, не зможе правдиво і повноцінно донести його художні образи до слухачів” [2, с. 6-7]. Виконавці повинні досконало володіти мистецтвом інтонування, артикуляції, технікою виконання пасажів складних метроритмічних малюнків тощо, а оркестранти та хористи – ще й уміннями та навичками колективного музикування, які необхідні для того, щоб технічний бік виконання залишався поза увагою слухачів. Тільки технічна досконалість дозволяє повністю зосередитися на його художніх засадах.

Ще одним важливим чинником художності є спроможність музики бути об'єктом пізнання, нести слухачам художню інформацію. Гносеологічна своєрідність вокального мистецтва полягає в тому, що закладена в його творах інформація не лише відображає предмет, а й передає емоційне ставлення до нього.

Слухачі пізнають твір шляхом сприймання інтонацій, конкретних художньо-виразних характеристик, „драматургії” твору, цілісного художнього образу.

Слід зазначити, що емоційне сприймання музики ґрунтується на раціональному освоєнні інформації, „розумовому” ставленні до неї, тому з цієї точки зору одним із чинників художності необхідно вважати спроможність музики викликати інтелектуальну реакцію. Як писав Л. Толстой, „сприймати мистецтво, мабуть, настільки ж важко, як і творити його” [8, с. 91]. Якщо вокальний твір „примушує” слухачів слідкувати за тематизмом, розвитком музичної думки в часі, особливостями використання засобів музичної виразності, побудови формоутворюючих структур і художнього образу в цілому, то він має необхідні ознаки художності.

Природною реакцією слухачів на сприймання музики є асоціативне мислення, за допомогою якого відбувається усвідомлення художніх образів, суб'єктивна матеріалізація їх на рівні індивідуальних можливостей кожного з слухачів. Щоб викликати глибокі художні асоціації та уявлення, в музиці повинні поєднуватися високий рівень художнього узагальнення, збірності і конкретності (діалектичне співвідношення загального і конкретного), сила ідейно-семантичної переконливості, емоційна образність, можливості викликати у свідомості слухачів художню картину об'єктивного світу.

Такими ж високими художніми якостями характеризується музичний твір, що викликає у слухачів художнє уявлення, пробуджує фантазію. Емоційне

творче мислення може створювати нові художні образи тільки під впливом сильних вражень, глибоких і правдивих переживань, які спроможна викликати лише високохудожня музика.

Вокальний твір, наділений високими художніми якостями, може викликати у слухачів натхненність – творчий стан особистості, при якому активізуються внутрішні пробуджуючі сили, розкривається духовний потенціал і творчі задатки. Як правило, значне емоційне піднесення спричиняють твори, що відзначаються великою соціальною значимістю і силою художнього втілення, глибиною проблематики.

Основою художності вокального твору є його здатність викликати у слухачів художню насолоду, яка відрізняється від переживання тим, що ґрунтується на повному розумінні, осягненні твору, глибокому сприйманні й усвідомленні художніх образів, цілісному інтелектуально-емоційному освоєнні всіх компонентів художності. Таку насолоду в слухачів викликають найпопулярніші твори сучасних композиторів, класична музика та народна творчість.

Зауважимо, що музичні твори, створені споживчим, вузько утилітарним ставленням до мистецтва, не можуть викликати дійсної художньої насолоди, хоча слід не забувати й про індивідуальний характер реакції слухачів на ту чи іншу музику. Уявне задоволення від багатьох зразків поп-музики не має нічого спільного з насолодою, що виникає внаслідок художнього переживання прекрасного. Існує думка, що справжню насолоду приносить лише тривалий досвід спілкування з мистецтвом високої художньої якості.

Названі якості, властивості, характеристики та елементи музики не вичерпують усіх проблем її художності. Проте вони, безумовно, досить повно розкривають сутність музики як способу специфічного художнього відображення дійсності, унікальної форми образного, асоціативного мислення, а також висвітлюють основні засоби й аспекти її впливу на особистість. Сукупно ці якості, властивості, характеристики, засоби, способи, рівні самореалізації і впливу як складові елементи музики формують її *художню основу*. Згідно з належністю до певного напрямку чи форми виявлення музики ці елементи об'єднуються в шість самостійних, тісно взаємопов'язаних і взаємодіючих блоків.

Блок елементів відображення дійсності включає в себе якості музичного мистецтва, що характеризують його як відображення, свідомість, пізнання, образне мислення; демонструють особливості його виявлення як художньої ідеї, специфічного предмета пізнання, творчої уяви та інтуїції.

Блок елементів матеріального буття складається зі способів і форм реальної „матеріалізації” музичного мистецтва, що проявляються в музичному творі, формі, єдності форми і змісту, жанрі та стилі.

Блок елементів конструювання художнього образу включає такі елементи, як музична мова, інтонація, логіка, лад, тональність, мелодія, метр, ритм, темп, динаміка, тембр, гармонія, фактура, а також правила художньої системи.

Блок соціально-естетичних елементів поєднує ідейно-естетичні засади музичного мистецтва; відповідність твору суспільному естетичному ідеалу, соціально-індивідуальним потребам; правдивість відображення; естетичну цінність твору; використання творчого методу; виконання художньо-виховної функції.

Блок елементів художнього виконавства охоплює інтерпретацію; відповідність виконавства художньому задуму композитора; правдивість вираження почуттів та емоцій; цілісність форми; оптимальність раціонального й емоційного; правильну передачу характеру музики, художнього стилю; раціональне використання засобів музичної виразності; технічну досконалість виконання.

Блок елементів художнього сприймання передбачає, що виконання музичного твору повинно викликати у слухачів художнє сприймання музики; естетичні переживання; пізнавальну, інтелектуальну діяльність; пробуджувати асоціативне мислення, уяву і фантазію, а також породжувати натхнення та приносити насолоду.

Висновки. Таким чином, процедура виявлення змістовної сутності і структури художності, її першооснов, здійснена шляхом об'єднання конкретних елементів музики, вирішальна роль яких у присвоєнні їй ознак художності не викликає сумніву.

Необхідно підкреслити, що наявність названих елементів – це необхідна умова досягнення художності, але не сама художність і не її гарантія. Художність – це ідеальний стан духовності, емоційно-чуттєвої сфери, що викликається музичними потоками емоційно-образного навіювання. Такий стан не може бути детермінованим і гарантованим ні актуальністю проблеми, ні новизною чи звичністю мови, ні розмаїттям засобів музичної виразності, елементів художності тощо. Художню якість формує талант композитора, а потім і виконавця, завдяки якому музика одержує таку емоційно-семантичну інформативність, що спроможна викликати у слухачів найглибші почуття і переживання. Але необхідно пам'ятати, що „ідеальний” стан духовності, потоки емоційного навіювання та емоційно-семантична інформація створюються за допомогою реальних музичних засобів, без знання й розуміння яких розмова про художність буде безпредметною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бернштейн Б. М. История искусства и художественная критика / Б. М. Бернштейн // Сов. искусствоведение. – М., 1974. – № 3.
2. Гинзбург Л. О работе над музыкальным произведением / Л. Гинзбург. – М., 1968.
3. Закс Л. А. Диалектика социокультурного назначения и ценностного самоутверждения искусства / Л. А. Закс // Искусство в системе культуры. – Л., 1987. – С. 63-71.
4. Киященко Н. И. Теория отражения и проблемы эстетики / Н. И. Киященко. – М., 1983.

5. Лейзеров Н. О природе образности в искусстве / Н. Лейзеров // Эстетика и жизнь. – М., 1973. – Вып. 2. – С. 45-69.

6. Рубинштейн С. Л. Методологические и теоретические проблемы психологии / С. Л. Рубинштейн. – М., 1969.

7. Столович Л. Н. Эстетическая и художественная ценность: сущность, специфика, соотношение / Л. Н. Столович. – М., 1983.

8. Толстой А. Н. Собрание сочинений / А. Н. Толстой. – М., 1961. – Т. 10.

9. Чередниченко Т. Современная марксистско-ленинская эстетика музыкального искусства: проблемы и перспективы развития / Т. Чередниченко. – М., 1987.

Дата надходження до редакції: 22. 10. 2013 р.